

DEMOCRATIE EN DERDE WERELD (INAUGURELE REDE GEGEVEN OP 11
MAART 1987 BIJ DE BENOEMING TOT DOCENT)

Ruddy DOOM
Dienst Derde Wereld
Faculteit van de Rechtsgeleerdheid, R.U.G.
Universiteitstraat 8,
B-9000 Gent

ONDERZOEKSVELD : politieke problemen en Derde Wereld

Het is niet toevallig dat deze uiteenzetting de titel meekreeg: democratie én, niet in de derde wereld. Het gaat er mij namelijk in eerste instantie om te schetsen hoe democratie of het gebrek aan democratie in het Zuiden in ruime mate bepaald wordt door de relaties met het Noorden. Terzelfdertijd hoop ik dat het een reflectie betekent omtrent democratie bij ons.

Toen Orwell de term "newspeak" introduceerde, kon hij bezwaarlijk weten dat hij zich hiermee tot een optimist ontpopte. Orwell ging er blijkbaar van uit dat politici de fictie enkel konden vertalen via een nieuwe taal, dat men datgene wat niet bestaat maar kan vatten in fictieve bewoordingen. Ondertussen weten wij beter : de politieke taal bezit de merkwaardige eigenschap woorden te gebruiken om er de inverse van hun inhoud mee aan te duiden. Umberto Eco heeft in een aantal boeiende artikels gewezen op de bevreedende fascinatie die oude Europese burchten uitoefenen op Amerikanen. In plaatsen als San Simeon of Sarasota trekken ze kastelen op die voor éénieder die het ABC van de geschiedenis der architectuur onder de knie heeft, een aanfluiting betekenen van wat een historische reconstructie behoort te zijn. Alleen : ze zien er zó middeleeuws uit dat iedere confrontatie met de werkelijke kastelen steevast in het nadeel uitvalt van zeg maar het dogenpaleis of het gravensteen.

Democratie lijkt in het jargon van de politici te verwijzen naar de werkelijkheid, terwijl het in feite niet veel meer betekent dan zo'n Disney-achtige ultieme hallucinatie. Wanneer de regering Thatcher blowpipe-luchtdoelraketten levert aan de Nicaraguaanse contra's gebeurt dit in het kader van het zogenaamde "Project democracy". De operatie "Urgent Fury" waarbij Amerikaanse mariniers in november 1983 gewapenderhand een einde stellen aan het 'New Jewel Movement'-bewind op Grenada strekt er volgens president Reagan toe "om te helpen bij het herstel van de orde en de democratie". Vier jaar vroeger, met name in december 1979 hadden de Afghanen ook al het voorrecht genoten dat het buitenland hen ter hulp snelde. Zoals president Breznev verklaarde gebeurde deze interventie om te verhinderen dat Afghanistan zijn onafhankelijkheid zou verliezen en dat reactionaire krachten een einde zouden maken aan de wettelijkheid, vooruitgang en democratie. Toen generaal Pinochet op 11 september 1979 de macht greep luidde de eerste verklaring dat zulks nodig was omdat het Allende-regime dreigde zich boven en buiten de grondwet te stellen. In de verklaring van N'Sele - de ideologische Magna Charta van het Moboetoe-bewind - is men al evenzeer begaan met de democratie wanneer gesteld wordt dat de vrijheid de enige manier is om het individu te binden aan de collectiviteit. De bevolking van Kampuchea trof het in dit opzicht nog beter. Op 17 april 75, nadat de dictator Lon Nol was verdreven, riepen Pol Pot en de Rode Khmer de 'Democratische Republiek Kampuchea' uit. Die werd op zijn beurt ten val gebracht door het 'Verenigd Front', en de Vietnamezen. Volgens het officiële bericht dat volgde op de inname van Pnom Penh, zou men nu overgaan tot de vestiging van een echte democratische volksrepubliek.

Eén zaak lijkt alvast duidelijk: om het begrip democratie te vatten dienen wij de uitspraken van de politici zelf niét als uitgangspunt te nemen. Eén van de belangrijke opdrachten van de politoloog lijkt er mij precies in te bestaan, aan te tonen hoe in de Realpolitik principes niet veel meer zijn dan een vlag op een modderschuit. Indien één van de opdrachten van de academicus blijkens de benoemingsvoorwaarden hierin ligt dat hij zich maatschappelijk moet verdienen lijkt mij voor de politieke wetenschappen een belangrijk terrein weggelegd. Met name het wegkrabben van de patine die de macht en de belangen naar buitenuit moet vergulden en aanvaardbaar maken. Politieke wetenschappen die zichzelf au

sérieux nemen bezitten per definitie een subversieve dimensie. Deze spruit niet voort uit enig inhoudelijk a-priorisme, maar uit de methode die de beoefenaar ertoe dwingt zich met de realiteit bezig te houden en niet met hersenspinsels, zeepbellen of andere fleurige reclameslogans. Zelfs de historische vergissing dat aan onze R.U.G. de sectie politieke wetenschappen een onderdeel is van de rechtsfaculteit en niet omgekeerd, vormt daartoe geen beletsel.

Democratie is niets anders dan een strategie opdat ieder individu maximaal macht over zichzelf zou verwerven. Dit wil zeggen dat hij noch een middel is voor doelstellingen van enig ander individu, machtsgroep, klasse of staat, en voor zichzelf evenmin macht over anderen nastreeft. Democratie is terzelfdertijd een proces waarbij alle belanghebbenden inspraak hebben op de besluitvorming, die efficiënt uitgevoerd ertoe strekt de belangen te optimaliseren.

Mark Horkheimer achterna zou men als uitgangspunt kunnen nemen: wie niet over neo-imperialisme wil spreken moet zwijgen over democratie. Ik bedoel het volgende: de situatie in de derde wereld inzake democratie is niet los te zien van de wereldcontext. Deze wordt nog steeds bepaald door de belangenverdediging van het noorden die het zuiden op diverse terreinen een afhankelijke en ondergeschikte positie wenst toe te wijzen. Het is één van de grote verdiensten van polemologen als Galtung en Senghaas dat ze de illusoire dichotomie oorlog-vrede uit de wereld hebben geholpen. Indien vrede betekent de afwezigheid van manifest fysiek geweld, dan heeft Belgisch Kongo langdurige periodes van interne vrede gekend. "De rust is rustig" schreef Multatuli omtrent Nederlands India. Zo ook in Belgisch Kongo, indien je tenminste voorbij ging aan het feit dat één groep macht, rijkdom en prestige genoot en de andere groep -de overgrote meerderheid - door de aard van de koloniale structuren hiervan verstoken bleven. Door het bestaan van die reële en fundamentele belangentegenstellingen betekende rust enkel een toestand van georganiseerde vredeloosheid.

Op een analoge manier kan men de mondiale verhoudingen definiëren als relaties die gebaseerd zijn op structureel geweld. Structureel geweld betekent dat er een kloof is tussen de potentiële ontwikkeling van de overgrote meerder-

heid der bevolking en de reële kansen die de samenleving biedt. Het is niet omdat de gevangenen niet in opstand komen dat de muren der gevangenis werden gesloopt. Het is niet omdat er niet permanent openlijke conflicten zijn, dat de wereldstructuren de bevolking in de derde wereld niet dagdagelijks in haar emancipatie beperkt. De reproductie van ongelijkheid, die door velen in het noorden als de normale situatie wordt ervaren, vormt een constante aanslag op de democratische ontwikkelingsmogelijkheden van het zuiden.

Laten wij bij wijze van illustratie twee terreinen even aanraken. Djenghis Khan kreeg van zijn Chinese adviseur Yelü Chu Cai de volgende raad mee "Een rijk kan men te paard veroveren, maar niet vanuit het zadel besturen". Wellicht is president Reagan niet zo bekend met de geschiedenis van het Verre Oosten, of misschien heeft hij deze wel gelezen maar is hij ze alleen maar een beetje vergeten. In ieder geval, de grootmachten en inzonderheid de V.S. geven de indruk dat de wereldpolitiek vanuit het zadel kan bedreven worden. De staalkaart van politieke interventiemogelijkheden is bijzonder breed, van steun aan het regime ter plekke tot militaire interventie. Volgens Jean Kirckpatrick, voormalig ambassadeur in de UNO en houwdegen van het zuiverste allooi, dienen de V.S. een onderscheid te maken tussen autoritaire en totalitaire staten. Totalitair staat voor radicale en dus pro-Sovjet-staten die bijgevolg dienen gedestabiliseerd te worden. Autoritaire regimes treden weliswaar de democratie met voeten, maar dienen toch ondersteund te worden omdat ze tot het kamp van het Vrije Westen behoren. Het laatste rapport van A.I. inzake Guatemala droeg als titel "In Guatemala zijn er geen politieke gevangenen..." Opposanten worden namelijk ter plekke afgemaakt. Toch geniet deze dictatuur de steun van Washington. Toen in dit zelfde Guatemala in de jaren '50 president Arbenz Guzman een grote landhervorming wilde doorvoeren die ook United Fruit C^o zou treffen werd hij door het leger met openlijke steun van de V.S. ten val gebracht. De lijst van directe militaire interventies die in Latijns Amerika plaatsvonden in de kruistocht ter verdediging van de democratie is indrukwekkend. De steun aan de zg. "freedom-fighters" is er het meest schrijnende actuele voorbeeld van. Let wel, de tussenkomst hoeft niet steeds uitgevoerd te worden, vaak is de dreigende mogelijkheid reeds voldoende. Zo haalde Dési Bouterse in 1983 bakzeil door de Cubanen naar huis te sturen omdat men in Suriname vreesde voor een Amerikaanse invasie. Of er is wat ik zou willen

bestempelen de Procrustes-techniek, waarbij een regime enkel geduld wordt wanneer het past in een geprefabriceerd model. Het is voor éénieder duidelijk dat het bewind van Aquino in dit bedje ziek is.

Vermelde politieke drukkingsmiddelen kaderen allen in een noodstrategie. De kunst van de alledaagsheid der politiek is er evenwel op gericht crisissen te vermijden of in te kapselen. In wat vaak de stick-and-carrot-diplomacy wordt genoemd, neemt ontwikkelingssamenwerking een speciale plaats in. Na WO II toen de puinhopen in Europa nog nawalmden, sloeg een golf van democratische gevoelens over het noorden. Die belette uiteraard de koude oorlog niet, noch was Europa bereid zijn koloniale bezittingen op te geven, maar toch: de vanzelfsprekendheid van de ongelijkheid op wereldschaal had een ferme deuk gekregen. De officiële O.S. kwam tegemoet aan de vage humanitaire gevoelens die in het noorden leefden en zorgde er terzelfdertijd voor dat de wereldstructuren niet grondig gewijzigd werden. De laatste jaren, die van de nieuwe zakelijkheid, hebben de officiële woordvoerders er steeds minder moeite mee te erkennen dat O.S. in het verlengde ligt van de diplomatie en buitenlandse handel. Liefst is er een flow-back die de gedane uitgaven dekt en in ieder geval moeten de politieke belangen - of wat er voor doorgaat - worden gediend. Hulp is geen recht, het is een compensatie voor goed gedrag of een glijmiddel om de machine der hogere belangen draaiende te houden. Het agro-industrieel project CEPSE dat Shaba van maïs moest voorzien ontving van de Belgische staat een eenmalige bijdrage van honderd miljoen en dit terwijl eenieder weet dat het plateau van Batéké eigendom is van de baronnen van het regime. Kaniama-Kasese diende met zijn 10.000 ha aan industriële maïs teelt en ranching-veeteelt te doen, en kostte België zo'n slordig half miljard. Beide projecten stuitten voornamelijk omwille van hun megalomaan karakter op weerstand van de ABOS-deskundigen, maar technische bezwaren wogen niet op tegen politieke opportuniteit. Nu houden wij weliswaar niet van harte van Zaïre en zijn leiders, maar aangezien we op korte termijn geen valabel alternatief zien, helpen wij de bestaande machthebbers zich te handhaven door prestigieuze projecten te financieren waarvan zij zelf de belangrijkste vruchten plukken. Deze daden van good-will worden verondersteld onze belangen ter plekke veilig te stellen.

Naast de politieke middelen zijn er, uiteraard kan je zeggen, de economische structuren die het zuiden vastpinnen op hun ondergeschikte posities. Wegens meerdere redenen, waaronder tijdsgebrek en onkunde de meest voor de hand liggende zijn, ga ik hier niet dieper in op de talrijke mechanismen waardoor het noorden kapitaal uit het zuiden pompt. Ik wil hier enkel blijven stilstaan bij twee overwegingen.

Tijdens de tweede oliecrisis waren er nauwelijks verholen dreigementen dat het Westen zou tussenkomen indien olie nog langer aangewend werd als politiek wapen om er de vitale behoeften van de geïndustrialiseerde wereld mee te treffen. Op deze aantijgingen antwoordde Carlos Andres Perez, president van Venezuela het volgende : "Voor de energiecrisis werden de door onze landen geproduceerde grondstoffen jarenlang gekocht aan prijzen die in geen enkele verhouding stonden tot de prijzen van de eindproducten die wij nodig hadden voor onze ontwikkeling. Elk jaar hebben wij, de landen die koffie, tin, koper, ijzer of petroleum produceren steeds grotere hoeveelheden van onze producten afgestaan om machines en andere eindproducten te kunnen invoeren" (einde citaat). Met andere woorden het zuiden wordt constant getroffen in haar vitale behoeften.

Wanneer wij het hebben over "the killing fields", denken wij meestal aan Beiroet, aan El Salvador, aan Bashra. Wij rekenen er desgevallend ook nog de slachtoffers van een hongersnood bij, indien er tenminste ongeveer gelijktijdig in voldoende aantal voor het oog van de camera willen sterven . "Der im Zicht sterbt kann man sehen, dem im Dunkeln seht man nicht". Om de zes seconden sterft een kind in de derde wereld en is een ander voor het leven getekend door mazelen, tetanus, kinkhoest, difterie, polio of tuberculose. Om al deze kinderen te immuniseren volstaan volgens UNICEF 500 miljoen US-dollar per jaar. Het is een cliché, doch gemeenplaatsen zijn niet per definitie onjuist : 500 miljoen dollar is het equivalent van tien gesofistikeerde gevechtsvliegtuigen. Toen de zwarte dood over de wereld raasde beschikte men noch over voldoende kennis noch over de nodige technische middelen om hieraan het hoofd te bieden. Het was een natuurramp. De vijf miljoen kinderen die jaarlijks sterven aan vermelde ziektes zijn niet het slachtoffer van het noodlot, maar van structureel geweld. Hen, en miljoenen

anderen buiten beschouwing laten in het democratedebat, zou enkel van hypocrisie getuigen. Niet alleen wordt de derde wereld door de economische structuren getroffen in haar sociaal draagvlak, ook de politieke democratie wordt geaffecteerd. "Il faut des esclaves aux hommes libres" is de titel van één van Debray's recente publicaties. Kort samengevat komt zijn stelling hierop neer. Veronderstel nu even dat het Noorden om welke reden ook morgen beslist b.v. de grondstoffenprijzen te indexeren, de lonen op te trekken op het niveau van het Noorden, de boeren een decent inkomen te verschaffen, enz. Wat zou hiervan de weerslag zijn op het Noorden? Steeds volgens Debray zou dit binnen de kortste keren leiden tot een ernstige daling van de koopkracht voor de meerderheid van de bevolking. Dit zou zware sociale onlusten veroorzaken die dan op hun beurt tot repressie zouden aanleiding geven tot finaal het doek valt over de democratische verworvenheden. Dit scenario is denkbeeldig - wat Debray zelf betreft - en volgens mij ook nog onjuist omdat het uitgaat van een soort ijzeren planetaire loonwet. Maar dit is hier niet het punt : wat telt is dat elke vorm van democratie, in het Noorden én in het Zuiden, slechts kan functioneren wanneer consensus de bovenhand heeft. Die consensus kan enkel bestaan wanneer er een zodanig maatschappelijk product is opdat de kloof tussen verwachte en reële behoeftenbevredestiging voor de meerderheid aanvaardbaar is. De politieke democratie zoals wij die in het westen kennen is het resultaat van een lange traditie. Maar laten wij hierbij niet vergeten dat ze enkel mogelijk werd nadat het kapitalisme een voldoende breed draagvlak ontwikkeld had waarop een compromispolitiek mogelijk was. Bij iedere ernstige economische crisis komt die democratie ten andere ook hier opnieuw onder druk te staan. Door de derde wereld systematisch te beroven van de eigen rijkdom leggen wij een zware hypotheek op elke vorm van politieke democratie. Wij oefenen een externe druk uit ten voordele van de factor geweld om ten koste van hegemonie de samenleving te ordenen.

Dit alles betekent niet dat het zuiden de willoze speelbal is van het noorden. Op vrij korte tijd zijn ze er in geslaagd een counter-vailing power te formeren. Groepsvorming binnen de UNCTAD, de beweging van nietgebonden landen, aanzetten tot regionale integratie...het zijn even zoveel stappen vanwege het zuiden om zich collectief te organiseren als tegenmacht. Ten tweede : beperkt het noorden de emancipatiekansen in het

zuiden, dan valt daar niet uit af te leiden dat daar de residuele mogelijkheden geoptimaliseerd worden. Het is evident dat veel regeringen in de ontwikkelingslanden het potentieel waarover zij beschikken niet of onvoldoende aanwenden. Zowel de Volksrepubliek China als Guinea behoren, volgens de wereldbank, tot de lage-inkomensgroep. Toch is de gemiddelde levensverwachting in China 67 jaar en belooft die in Guinea amper 37 jaar. Niger en Tanzania zijn in dezelfde armoedezone te situeren. 23% van de jeugd in Niger loopt lagere school, in Tanzania bedraagt dit 98%. Wij kunnen de lijst naar believen uitbreiden. Dat interne blokkeringsmechanismen, in de eerste plaats de aard van de klassenstructuur, medeverantwoordelijk is voor de miserabele situatie van de bevolking is een open deur intrappen. Op de redenen en de aard van de nationale obstakels ga ik hier niet dieper in, gezien dit niet het eigenlijke onderwerp is. Ik zou enkel willen wijzen op een algemeen probleem waarmee politologen in het noorden worden geconfronteerd wanneer ze een systeem in het zuiden wensen te evalueren.

Het is evident dat niemand het monopolie kan opeisen te bepalen wat democratie is. Meer zelfs, meerdere concepten of realiteiten inzake democratie zijn enkel het gevolg van uiteenlopende culturele, politieke of economische achtergronden. Hoewel Montesquieu reeds zo'n 250 jaar geleden dit relativisme onderstreepte, is die les aan velen voorbijgegaan. Naroll poneert in zijn werk "The moral order" dat de enige mogelijkheid om te komen tot algemeen geldende regels het bestaan impliceert van 'universal power'. Een universeel democratiemodel is bij ontstentenis van een wereldwijde consensus - die onmogelijk is - een gevolg van Gleichschaltung die door macht wordt afgedwongen.

Als wij dit verwerpen moeten wij bijgevolg aannemen dat al naargelang de omstandigheden meerdere vormen van democratie mogelijk zijn. Noch parlementaire meerpartijensystemen noch een éénpartijstelsel kunnen in deze optiek op voorhand als uniek model vooropgesteld of verworpen worden. De discussie concentreert zich veelal rond de vermeende tegenstelling : sociaal-economische versus politieke democratie. Het is inderdaad zo dat wat als politieke democratie wordt voorgeschoteld vaak niets meer is dan window-dressing om de afwezigheid van economische democratie te camoufleren. Via plebisciet een grondwet - nota bene in het Engels gesteld -

voorleggen aan de Phillipino's, waarvan de meerderheid amper het hoofd boven water kan houden, heeft niets met democratie maar alles met afleidingsmanoeuvres te maken. Omgekeerd, Nicaragua op een ongenueanceerde manier kapittelen omdat het de klassieke rechten inperkt, zonder rekening te houden met de oorlogssituatie, is even ongerijmd. Het volle pond geven aan economische ontwikkeling en omwille daarvan de politieke rechten in de ijskast stoppen is evenmin een oplossing. In vele gevallen is het enkel een excuus van een geprivilegieerde top om zijn positie te handhaven, denk aan Zuid-Afrika. Zelfs een verlicht despotisme gekoppeld aan een basisbehoeftestrategie is na verloop contra-productief. Zonder voldoende signalen van de basis loopt de economie en meteen de bron voor herverdeling mank. Er is terzake geen wet van Meden en Perzen die een theoretische dosering van de twee vastlegt.

Betekent dit dan een absoluut relativisme, bijvoorbeeld een absoluut cultureel relativisme? Neen, hoewel democratie niet kan worden afgelezen van de stenen tafelen ons door de here zelf geschonken, zijn er toch limieten. De omschrijving van democratie mag er niet toe leiden dat deze tegen zichzelf wordt gekeerd en mensen gereduceerd worden tot middelen. Eén voorbeeld maar. Voor een radicale hindoepartij als de Svayamsevak Sangh moeten de eeuwige wetten van de Veda en dus ook het kastensysteem intact gehandhaafd blijven. Dit is de enige manier opdat het maatschappelijk welzijn in Hindutva kan gerealiseerd worden. De miljoenen rechteloze pariahs mogen volgens deze subjectieve logica hun voorbestemde functie vervullen tot het nut van 't algemeen, objectief zijn ze objecten van de specifieke wijze waarop bepaalde hogere kasten hun eigen belangen verdedigen. Zoals voor sommige in de 19e eeuw het ware Vlaamse volk geïncarneerd werd in de brave blode buitenmens, zo willen anderen in de twintigste eeuw mensen in de derde wereld kantoneren in een statische cultuur, in intellectuele bantoestans. Het moge dan de taak van de onderzoeker zijn iedere cultuur te begrijpen in de eigen termen, het legt hem niet de plicht op deze blind te aanvaarden.

Het was, en dat zei ik reeds bij de aanvang, mede de bedoeling op een eigenzinnige manier ook iets over onze democratie aan de orde te stellen. Democratie is zo sterk als haar zwakste schakel. Het imperialisme heeft in de 19e eeuw de

wereld eenheid verleend, wat een historisch onomkeerbaar proces is, dat zich in de 20e eeuw in een versneld tempo heeft doorgezet. Sommigen spreken dan ook in dit verband van "the global village". Anno 1987 leven wij in een interdependent systeem, of in ieder geval onze materiële cultuur is dit geworden. De Chinezen, de Zaïrezen, de Brazilianen : niemand kan nog beweren dat ze voor ons de absoluut andere zijn. Toch blijft de derde wereld in onze democratie de zwakste schakel. Oh ja, zoals men vroeger zijn duit in het kerkszakje deed, zo doen wij een storting op 11.11.11. We geven hen datgene wat we voldoende hebben : geld, en wij doen dat nog voornamelijk voor onze eigen geestelijke rust. Tolstoi deed ooit het verhaal van de grootgrondbezitter die op de rug van zijn boer zat, en daar bevangen werd door schuldgevoelens. Om de taak van de boer wat te verlichten ging de grootgrondbezitter zich soms verzetten. Meer zelfs : hij veegde hem bij wijlen broederlijk het zweet van het aangezicht. Alleen één ding deed hij niet : van de boer zijn rug afstappen.

Om sommigen niet al te zeer te verontrusten en anderen niet te veel gerust te stellen zou ik willen besluiten met een citaat van Karl Marx : "En zoals men in het particuliere leven een onderscheid maakt tussen datgene wat een mens denkt en zegt en datgene wat hij werkelijk is en doet, zo moet men in het publieke leven nog meer onderscheid maken tussen de frasen, en de inbeelding van de partijen en hun werkelijke organismen en werkelijke belangen, tussen hun voorstelling en hun werkelijkheid". Zolang wij ons niet daadwerkelijk inzetten om structurele veranderingen vis-à-vis het zuiden te bevorderen, blijft onze democratie in het noorden een zelfbegoocheling.